DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 23.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2016

Hangváltozás okozta funkciózavarok az uráli nyelvek alaktani rendszerében

JANURIK TAMÁS

Pallasz Athéné Egyetem Pedagógusképző Kar
janurik.tamas@freemail.hu

A nyelvek természetes fejlődése során bekövetkező hangváltozások – különösen a tővégi magánhangzók lekopása, a toldalékelemek mássalhangzóinak módosulásai, a ragvégek csonkulása – esetenként olyan hangtesti egybeeséseket eredményezhetnek, amelyek megbontják az adott nyelv alaktani rendszerét, mert általuk a névszói vagy igei paradigmákban azonos alakú szóelemek keletkeznek egymástól teljesen különböző funkciók ellátására.

(1) Ezek enyhébb esetekben még meg is férhetnek egymás mellett, ha mondattani szerepük jelentősen különbözik egymástól: ilyen például az igei alaptag bővítményeként jelentkező tárgynak akkuzatívuszi esetraggal való jelölése és a névszói alaptag birtokos jelzői bővítményének genitívuszi esetraggal való ellátása a finn vagy a mordvin nyelvben: finn *kala* 'hal' : *kala-n* (acc.) 'halat', *kala-n* (gen.) 'halnak' (Mikola 1978: 32) ~ (erza) mordvin *kal* 'hal' : *kal-oń* (acc.) 'halat', *kal-oń* (gen.) 'halnak' (Keresztes 1990: 53–54).

(2) Ugyanez az egybeesés még drasztikusabb formában ment végbe a számi és az észt nyelvben, amelyekben nemcsak a PU *-*m* és PU *-*n* szembenállás szűnt meg, hanem az egy mássalhangzós, aszillabikus primer esetragok teljesen lekoptak: az észtben ez a CVCV felépítésű négymorás, azaz rövid hangokból álló, nem fokváltakozós szavakban három névszói eset, az egyes számú nominatívusz, akkuzatívusz és genitívusz teljes alaki egybeesését eredményezte például a *kala* 'hal' : *kala* (acc.) 'halat', *kala* (gen.) 'halnak' szónál; a számiban viszont, ahol a szó belseji egyszerű -C- mássalhangzók megkettőzése a két szótagú szavak esetében általános érvényű, a radikális (tőbeli) mennyiségi fokváltakozás (Lakó 1986: 37–46) az egykor volt esetrag „utóhatásaként" következetesen érvényesül: *guolle* 'hal' : *guole* (acc.) 'halat',

guole (gen.) ‘halnak’ stb. Az észtben ugyanilyen kettős egybeesés van a fenti CVCV típusú, de fokváltakozásos szavakban: *koda* ‘ház’ : *koja* (acc.) ‘házat’, *koja* (gen.) ‘háznak’ (Lavotha 1960: 43–45). Az ilyesfajta tőbeli „hajlítások” azonban már inkább az agglutináló típusból a flektáló típus felé elmozduló nyelvek sajátosságai közé tartoznak.

(3) Súlyosabb esetekben a hangváltozások okozta funkciózavar az adott alaktani rendszer teljes összeomlását eredményezheti: ez vezetett például az észt birtokos személyragozás teljesen használhatatlanná válásához, a PX-ek szintetikus rendszerének a birtokos névmásos analitikus (PP + N) megoldással való felváltásához:

PX	PU	a feltételezhető fejlődési fázisok	és a vég	PP + N
px1sg	*kala-me	*kala-me > *kala-mi > *kala-m >	*kala-n	minu kala
px2sg	*kala-te	*kala-te > *kala-ti > *kala-si >	*kala-s	sinu kala
px3sg	*kala-s3	*kala-s3 > *kala-si >	*kala-s	tema kala
px1pl	*kala-mek	*kala-mek > *kala-me > *kala-mi > *kala-m >	*kala-n	meie kala
px2pl	*kala-tek	*kala-tek > *kala-te > *kala-ti > *kala-si >	*kala-s	teie kala
px3pl	*kala-s3k	*kala-s3k > *kala-s3 > kala-si >	*kala-s	nende kala

(4) A birtokos személyragozási rendszer megbomlása a **ti* > *si* hangváltozás miatt bizonyos mértékig a finn PX-eket is érintette: a paradigmát az mentette meg, hogy a finnek kettős PX-rendszere volt: az egy birtokra vonatkozó **kala-mi, *kala-ti/δi, *kala-sen/zen, *kala-mek/mmek, *kala-tek/δek, *kala-sek/zek* és a több birtokra utaló **kala-nni, *kala-nti, *kala-nsen, *kala-nnek/mmek, *kala-ndek, *kala-nsek* (Hakulinen 2000: 113). Ebből a kettős rendszerből sikerült a finn nyelvnek legalább egy használható paradigmát kimentenie, igaz, azon az áron, hogy a *hänen kala-nsa* ‘az ő hala’ és a *heidän kala-nsa* ‘az ő haluk’ megkülönböztetésére be kellett vetnie az „észt” analitikus megoldást, továbbá, hogy a *kala-ni* az *-n-* birtoktöbbesítő jel funkciójának feláldozásával – az agglutináló nyelveknél szokatlan, idegen módon – egymagába sűríti ‘az én halam’, ‘az én halamat’, az ‘én halamnak’, az ‘én halammal’, az ‘én halaim’ és az ‘én halaimat’ jelentéseket.

(5) A számi esetrendszert is érte hangtani „támadás”: a szóbelseji *-sn-* mássalhangzó-kapcsolat egybeesése az *-st*-vel az északi számi nyelvjárásokban a lokatívuszi és szeparatívuszi funkciók összekeveredését eredményezte: az *-st* esetrag így voltaképpen egyszerre négy különböző lokális eset (a finn inesszívusz, elatívusz, adesszívusz és ablatívusz) feladatait látja el, a *stobost* szóalak például egyaránt használható a ‘szobában’, a ‘szobából’, a ‘szobánál’ és a ‘szobától’ jelentésekben (Korhonen 1981: 221–224), a magyar esetrend-

szer szempontjából nézve ezekhez még hozzátehető két további lokális eset, a szuperesszívusz ('szobán') és a delatívusz is ('szobáról').

(6) Ugyanez az *sn* > *st* hangváltozás *šn* > *št* formában végbement a mari nyelvben is, és ott is a számiéhoz hasonló egybeesést produkált a lokális esetragok között: az *š-* ragkezdetű belső helyviszonyragok hármassága úgy csonkult, hogy a *-š(ke), -š(ko), -š(kö)* illatívusz mellett csak az inesszívusz maradt meg, elorozva az elatívusztól a *-šte, -što, -štö* esetragot, a névszói paradigma megüresedett harmadik, elatívuszi helyére pedig benyomult a *kəč* névutó: *pört kəč* 'házból' stb. (Bereczki 1990: 37–39, 66).

(7) Hangtani változások zavarokat eredményeztek az ugor esetrendszerben is. Az általános helyjelölő esetek latívuszi, lokatívuszi, szeparatívuszi hármasságát a ragvégi magánhangzók kora ugorkori lekopása végzetesen összezavarta: a PU-PFU paradigmatikus *-*ta*/-*tä* szeparatívuszi esetrag a ragvég eltűnésével *-*t* alakúvá vált és gyakorlatilag egybeesett a PFU adverbiális *-*ttɜ* lokatívuszrag szintén *-*t* fejleményével, ez a lokális esetrendszerben az irányhármasság megbomlását, az esetrendszer összeomlását eredményezte. Az ugor alapnyelv esetrendszerére így a grammatikai esetek jelöletlensége mellett a latívuszi (*-*k* és *-*j*) és lokatívuszi (*-*n*, *-*t*, *-*l*) esetragok bősége, valamint a szeparatívuszrag hiánya volt a jellemző.

(8) A rendszerből hiányzó szeparatívusz pótlására már az ugor alapnyelvben történtek kísérletek: az egyik ilyen megoldás a *-*k* latívuszi-transzlatívuszi és az eredetileg lokatívuszi-insztrumentáliszi funkcióban használt *-*l* primer esetragok *-*kl* ragkombinációjának átértékelődése az „ablatívuszi" feladatok ellátására. A manysi nyelvben ezt a *-*kl* ragkombinációt őrzik a *tị-γ, tị-t, tị-γl* 'ide, itt, innen' és a *tu-w, tu-t, tu-wl* 'oda, ott, onnan' határozószóhármasok szeparatívuszi tagjai (a vachi hantiban ugyanezek: *tĕγ, tĕt, tĕl; tŏγ, tŏt, tŏləl* – itt viszont nem maradt látható nyoma a manysi alapján a hantira is feltételezhető szeparatívuszi *-*kl* előzménynek).

(9) A hanti nyelv déli és keleti nyelvjárásaiban másodlagosan megjelent (igen változatos formákban) egy eredetileg *ịγ- tövű névszóból lett szeparatívuszi névutó, amely a nyelvjárások egy részében raggá agglutinálódott.

(10) A magyar nyelvben a manysi megoldáshoz hasonló *-*kl* ragkombinációs szeparatívuszok találhatók az adverbiális ragozásban (*al-ól, el-ől, fel-ől, mell-ől* stb.), a paradigmatikus névszóragozásban azonban az általános (honnan?) kérdésre felelő szeparatívusz helyét átvették a szintén *-*kl* ragkombi-

nációs névutókból lett elatívuszi *(-ból, -ből),* ablatívuszi *(-tól, -től)* és szublatívuszi *(-ról, -ről)* szekunder ragok.

(11) Egyfajta morfológiai „öngóllal" felér az a megoldás is, amely az udmurt és a magyar nyelvben az eredeti nyelvi szándékkal – a tövek és a toldalékok kapcsolódásakor keletkező V-V hiátus megszüntetésére való törekvéssel – szemben a több mássalhangzós (CC, CCC) végű tövek toldalékolásakor még nagyobb (CCC, CCCC) mássalhangzó-torlódást eredményezett. Az udmurt nyelvben ilyen toldalék lett a többesjel: magánhangzó után: *-os, korka-os* 'házak', mássalhangzó után azonban *-jos: gurt-jos* 'falvak', *murt-jos* 'emberek' stb. (Csúcs 1990: 34).

(12) Az ómagyar nyelvben a tővéghangzók lekopása nem egy ütemben ment végbe: a szó belseji -C- egyszerű mássalhangzós szavaknál ez korábban lezajlott, azok a szavak viszont, amelyek belsejében -CC- mássalhangzó-kapcsolat volt, tovább megőrizték a tővéghangzójukat. A PU *-*sз* (px3sg) birtokos személyrag az ugor korban *-*θз* alakúvá vált, majd a magyarban ez tovább gyengülve *-*hз* átmeneten keresztül eljutott a teljes vokalizálódásig, az *-á-, -é-, -a, -e* változatokig. Amikor ezek a toldalékok a tővéghangzójukat még őrző szavakhoz járultak, a keletkezett hiátus feloldására betoldódott közéjük egy hiátustöltő *j* mássalhangzó. Így lett a *ház-a, kez-e, viz-e* stb. alakok mellett a *domb-ja, füst-je, kard-ja, kert-je,* sőt ezt a későbbiekben az eleve mássalhangzó-torlódásos végű idegen szavakban még tovább fokozva: *dunszt-ja, kunszt-ja, szörp-je, sztrájk-ja, fájl-ja* stb.

Az uráli birtokos (N-PX) és igei (V-VX) személyragok a *me, te, se* személyes névmások hangsúlytalan helyzetekben bekövetkezett agglutinálódásából jöttek létre, és igen változatos formákat mutatnak. Maguk a személyes névmások sem őrződtek meg változatlan formában minden utódnyelvben.

(13) A PP személyes névmásoknál ez az **M-T-S** alaprendszer – kisebb-nagyobb hangtani módosulásokkal – megtalálható a számiban: sg. *mon* 'én', *don* 'te', *son* 'ő', du. *moai* 'mi (ketten)', *doai* 'ti (ketten)', *soai* 'ők (ketten)', pl. *mī* 'mi (többen)', *dī* 'ti (többen)', *sī* 'ők (többen)' (Lakó 1986: 76); az (erza) mordvinban: sg. *mon* 'én', *ton* 'te', *son* 'ő', pl. *miń* 'mi', *tiń* 'ti', *siń* 'ők' (Keresztes 1990: 62).

(14) A finn nyelvben a **ti* > *si* hangváltozás (*vesi : vete-* 'víz', *käsi : käte-* 'kéz' stb.) és a szókezdő *s* > *h* módosulás *(**seinä* > *heinä* 'széna' stb.) kihatott a személyes névmások rendszerére is: sg. *minä* 'én', *sinä* 'te', *hän* 'ő', pl. *me* 'mi', *te* 'ti', *he* ők' (Mikola 1978: 45–46).

(15) Az észt nyelvben az első és második személyű névmások a finn névmásokkal azonosak: sg. *mina, ma* 'én', *sina, sa* 'te', *meie, me* 'mi', *teie, te* 'ti', a harmadik személyűek viszont a finn *tämä, nämä* mutató névmás megfelelői: sg. *tema, ta* 'ő', pl. *nemad, nad* 'ők' (Lavotha 1960: 47–48).

(16) A mari nyelvben az első és második személyű névmások a PU névmásrendszer követői: sg. *mə̑j* 'én', *tə̑j* 'te', pl. *me* 'mi', *te* 'ti', a harmadik személyűek viszont szintén mutató névmási eredetűek: sg. *tuδo* 'ő', pl. *nuno* 'ők' (Bereczki 1990: 48).

(17) Ugyanez a kettősség található az udmurtban is: az első és második személyben sg. *mon* 'én', *ton* 'te', pl. *mi* 'mi', *ti* 'ti'; a harmadik személyűek viszont: sg. *so* 'ő, az', pl. *soos* 'ők, azok' (Csúcs 1990: 45).

(18) És ugyanez a helyzet a komiban is: az első és második személyben sg. *me* 'én', *te* 'te', pl. *mi* 'mi', *ti* 'ti'; a harmadik személyűek viszont: sg. *si, siję* 'ő, az', pl. *na, naję* 'ők, azok' (Rédei 1978: 70).

(19) A PX-ek és VX-ek rendszerében ez az eredeti **M-T-S** hármasság (majdnem változatlanul, *s* > *š* módosulással) egyedül csak a mariban őrződött meg: *wüδ-em, wüδ-et, wüt-šö* 'vizem, vized, vize'; illetve *tol-am, tol-at, tol-eš* 'jövök, jössz, jön' (Bereczki 1990: 41, 53).

Az ugor és a szamojéd nyelvekben a PU **s* mind szókezdő, mind szó belseji helyzetben **θ*-re (majd a különböző utódnyelvekben **t*-re, *l*-re, *j*-re, *ø*-ra) változott. A PP személyes névmások, a PX birtokos személyragok és a VX igei személyragok **M-T-S** alaprendszere emiatt **M-T-T**-re változott, zavart okozva ezzel a második és harmadik személyű elemek azonosításában.

(20) A manysi nyelvben ez a hangváltozás hatással volt a személyes névmások rendszerére is: szükségessé vált a második és harmadik személyű névmások újbóli alaki megkülönböztetése. (Általános jelenségnek tekinthető, hogy a módosult alakú szóelem a hangtani egybeeséseknél „kakukkfiókaként" viselkedik, mindig ez szorítja ki vagy készteti változtatásra a régit.) A manysi PP-k: *am* 'én', *naŋ* 'te', *taw* 'ő', *mēn* 'mi ketten', *nēn* 'ti (ketten)', *tēn* 'ők (ketten)', *mān* 'mi (többen)', *nān* 'ti (többen)', *tān* 'ők (többen)'. Jól látható, hogy az **M-T-S** hármast az **M-N-T** hármas váltotta fel (Kálmán 1989: 50). Ugyanez a váltás mutatkozik (a kettes és többes számban csak nyomokban) a PX-ek rendszerében is: px1sg. *-m, -ᵘm,* px2sg. *-n, -ən,* px3sg. *-te, -e* (Kálmán 1989: 45). A VX igei személyragok bonyolultabb (alanyi, tárgyas és szenvedő) rendszerében is alapjaiban ugyanilyen kezdetű ragok találhatók: vx1sg.tr. *-ᵘm,* vx2sg.tr *-ən,* vx3sg.tr. *-te* stb. (Kálmán 1989: 58).

A manysi (és hanti) megoldás tehát a második személyű **T**-nek **N**-nel való felváltása lett (lehetséges módozataikról ld. részletesen: Honti 2007: 7–57).

(21) A hanti nyelvben is bekövetkezett a második személyben a **T > N** váltás, a harmadik személy jelölője pedig (a vachi nyelvjárásban) az **L** lett, az **M-T-S** hármast itt az **M-N-L** hármas váltotta fel: *mä* én', *nŏŋ* 'te', *lŏγ* 'ő', *min* 'mi (ketten), *nin* 'ti (ketten), *lin* 'ők (ketten)', *měŋ* 'mi (többen)', *něŋ* 'ti (többen)', *lěγ* 'ők (többen)' (Honti 1984: 141). A šerkali nyelvjárásban viszont az **M-N-T** hármas található: *ma* 'én', *naŋ* 'te', *tŭγ* 'ő', *men* 'mi (ketten)', *nen* 'ti (ketten)', *ten* 'ők (ketten)', *mŏŋ* 'mi (többen)', *năŋ* 'ti (többen)', *tĭγ* 'ők (többen)' (Honti 1984: 147). A PX birtokos személyragok rendszere ugyanezekre az alapokra épül, a vachiban **M-N-L**: px1sg. *-əm,* px2sg. *-ən,* px3sg. *-əl* (*kut-əm, kut-ən, kut-əl* stb.) (Honti 1984: 124). A šerkaliban pedig ugyanúgy **M-N-T**: px1sg. *-m,* px2sg. *-n,* px3sg. *-t* (*ewem, ewen, ewet* sb.) (Honti 1984: 135). A VX igei személyragok is ugyanezek szerint alakultak, a vachiban: vx1sg. *-əm,* vx2sg. *-ən,* vx3sg. *-əl* (*tul-əm, tuw-ən, tuw-əl* stb.) (Honti 1984: 107), a šerkaliban: vx1sg. *-m,* vx2sg. *-n,* vx3sg. *-t* (*măt-em, măt-en, măt,* de: vx3sg.tr. *măt-te* stb.) (Honti 1984: 118).

(22) A magyar nyelvben – amiatt, hogy a PUg. **θ* a magyarban nem alakult át *t* hanggá, hanem vokalizálódott – az **M-T-S** hármasból a **T** elem kiszorítása nem történt meg. A px2sg. birtokos és a vx2sg. igei személyrag szabálytalan *-d* alakja ugyanakkor felveti annak a lehetőségét, hogy a még az ugor korban veszélybe került **-t* px2sg. és vx2sg. funkciójának megmentésére nem a **N** elemmel való felváltás, hanem a *-t* elemnek az *n* elemmel való megerősítése zajlott le, a raghalmozással így létrejött **-nt* pedig (a **kunta > had, *amta- > ad* stb. hangfejlődésekkel azonos módon) szabályos hangváltozással lett *d*-vé. (Ilyen alakú igei személyrag – másodlagosan és a magyar fejleménytől teljesen függetlenül – a szölkup nyelvben is van: az eredetibb tranzitív ragozású személyragok *-m, -l, -t* hármasa mellett az intranzitív ragozásban a vx2sg. *-ntị* alakú: *il-a-k, il-a-ntị, il-a* 'élek, élsz, él'.)

A szamojéd nyelvekben a PU **s* > PS **t* hangváltozás ugyanígy megbontotta az **M-T-S** személyjelölő rendszert, az új **M-L-T** hármas már a közszamojéd korban kialakult, az utódnyelvben ezek fejleményeit találjuk.

(23) A közszamojéd alapnyelvre rekonstruálható PP személyes névmások – **mən* 'én' (Janhunen 1977: 86), **tən* 'te' (Janhunen 1977: 147), **me..* 'mi' (Janhunen 1977: 91) és **te..* 'ti' (Janhunen 1977: 156) – nem követik ezt a változást, minthogy a harmadik személyű névmások – nyenyec: sg. *pida,* du. *pid'iʔ,* pl. *pidoʔ* (Hajdú 1968: 110), enyec: sg. *ńitoda,* du. *ńitodiʔ,* pl. *ńitoduʔ*

(Castrén – Schiefner 1854: 352–353), nganaszan: sg. *sɨtɨ,* du. *sɨti,* pl. *sɨtɨŋ* (Wagner-Nagy 2002: 93), szölkup: sg. *tɛp,* du. *tɛpäqi,* pl. *tɛpɨt* (Hajdú 1968: 170), kamassz: sg. *dĭ,* du. *dĭšide,* pl. *dĭzeŋ* (Donner–Joki 1944: 13a), kojbál: sg. *de* (Potapov 1957: 36), matori: sg. *ti, tin* (Helimski 1997: 147) – nem a PU **se* fejleményei, hanem a nyenyecben a *pid* 'törzs' névszóból (Terescsenko 1965: 494), a többi szamojéd nyelvben pedig különböző mutató névmásokból lett személyes névmások, így az *s* > *t* hangváltozás nem érintette a szamojéd PP rendszert.

(24) A nyenyec nyelvben a PX birtokos személyragok alaprendszere (nominatívuszban) az **M-R/L-T** hármast követi: px1sg.*-w, -m'i,* px2sg. *-r, -l,* px3sg. *-da, -ta,* px1du. *-ńiʔ,* px2du. *-ŕiʔ, -ľiʔ,* px3du. *-d'iʔ, -t'iʔ,* px1pl. *-waʔ, -maʔ,* px2pl. *-raʔ, -laʔ,* px3pl. *-doʔ, -toʔ* (Hajdú 1968: 42). A VX igei személyragok a determinatív ragozásban őrzik ugyanezt a hármasságot: vx1sg. *-w,* vx2sg. *r,* vx3sg. *-da,* vx1du. *-ńiʔ,* vx2du. *-ŕiʔ,* vx3du. *-d'iʔ,* vx1pl. *waʔ,* vx2pl. *-raʔ,* vx3pl. *-doʔ* (Hajdú 1968: 59).

(25) Az enyec nyelvben a PX birtokos személyragok a nyenyec alakokhoz hasonlóan az **M-R/L-T** hármast követik: px1sg. *-bo, -mo,* px2sg. *-lo, -ro,* px3sg. *-da, -dda, -ta,* px1du. *-biʔ, -miʔ,* px2du. *-liʔ, -l'iʔ,* px3du. *-diʔ, -ddiʔ, -tiʔ,* px1pl. *-baʔ, -maʔ,* px2pl. *-laʔ, -l'aʔ, -raʔ* px3pl. *-duʔ -dduʔ, -tuʔ.* A VX igei személyragok az egy tárgyú tárgyas ragozásban: vx1sg. *-bo,* vx2sg. *-lo,* vx3sg. *-da* stb. (Castrén – Schiefner 1854: 293, 501).

(26) A nganaszan nyelvben a PX birtokos személyragok – a kettős, veláris–palatális és labiális–illabiális illeszkedések miatti – számos alakváltozatuk ellenére alapformájukban az **M-R-T** hármas rendszert követik: *kətu* 'karom' : *kətu-mə, kətu-rə, kətu-δu; kətu-mi, kətu-ri, kətu-δi; kətu-mu", kətu-ru", kətu-δuŋ* stb. (Wagner-Nagy 2002: 82–83).

(27) A szölkup nyelvben a PX birtokos személyragok az **M-L-T** hármas szerint rendeződnek: px1sg. *-m, -p, -mɨ,* px2sg. *-l, -lɨ,* px3sg. *-t, -tɨ,* px1du. *-mɨj,* px2du. *-lɨj,* px3du. *-tɨj, -čij,* px1pl. *-mɨt, -mɨn,* px2pl. *-lɨt, -lɨn,* px3pl. *-tɨt, -tɨn, -čit, -čin.* A VX-ek a tranzitív ragozás egyes számában lényegében megegyeznek a PX-ekkel: vx1sg. *-m, -p,* px2sg. *-l,* px3sg. *-t, -tɨ* (Hajdú 1968: 138, 145).

(28) A kamassz nyelvben is a PX birtokos személyragok az **M-L-T** hármas szerint rendeződnek: px1sg. *-m, -bə,* px2sg. *-l,* px3sg. *-t,* px1du. *-wəj,* px2du. *-ləj,* px3du. *-dəj,* px1pl. *-waʔ,* px2pl. *-laʔ,* px3pl. *-dən* (Donner – Joki 1944: 138). A VX igei személyragok a tárgyas ragozásban: vx1sg. *-m, -bə,* vx2sg. *-l,*

vx3sg. *-t, -tə,* vx1du. *-bəj,* vx2du. *-ləj,* vx3du. *-dəj, -təj,* vx1pl. *-baˀ,* vx2pl. *-laˀ,* vx3pl. *-dən, -tən* (Klumpp 2002: 50).

(29) A ragvégek lekopása és a szóvégi *(p/m, t/n, k/ŋ, q/ŋ)* nazális/zárhang oppozíciók neutralizálódása a szölkup nyelv egyes nyelvjárásaiban a PS lokatívuszi **-kənə* és szeparatívuszi **-kətə* esetragok összekeveredéséhez vezetett: amíg az északi-szölkupban *-qiṭ, -qiṇ* és külön *-qiṇiṭ* alakok vannak, a déli-szölkupban mindkét esetrag *-qən* alakúvá vált: (Ket) *maat-kan* 'házban' és 'házból' (Castrén – Lehtisalo 1960: 128). E kettősség feloldására az újabb (tomszki) szövegekben érdekes megoldás található: a *mātkan to kuralna* 'a háztól elfutott' típusú mondatok alapján a *to* igekötő a ragvéghez tapadt: *mātkanto kuralna,* létrehozva ezzel a hiányzó szeparatívuszt.

(30) Ilyenfajta összetapadásra a magyar nyelvben is van példa: a *valaminél kívül* > *valaminél kül* szószerkezetből jött létre a *valami nélkül* névutós szerkezet és vele az önállóvá vált *nélkül* névutó (Zaicz 2006: 565).

A hangváltozások okozta alaktani funkciózavarok fenti példái és azok feloldásai – az észt PX-rendszer összeomlását kivéve – arról tanúskodnak, hogy az uráli nyelvek „önvédekező képessége" jól működik a kettősségek elhárításában, ami – e nyelvek stabilitása szempontjából – azért is jelentős, mert például a szóvégek lekopása a „gyanútlan" vulgáris latinban később a teljes klasszikus latin deklináció összeomlását eredményezte az újlatin nyelvekben.

Irodalom

Bereczki Gábor 1990: Chrestomathia Ceremissica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Castrén, Matias A. – Lehtisalo, Toivo 1960: Samojedische Sprachmaterialien. Gesammelt von M. A. Castrén und T. Lehtisalo. Herausgegeben von T. Lehtisalo. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 122. Helsinki.

Castrén, Matias A. – Schiefner, Anton 1854: M. Alexander Castrén's Grammatik der Samojedischen Sprachen. Im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg.

Csúcs Sándor 1990: Chrestomathia Votiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Donner, Kai – Joki, Aulis J. 1944: Kai Donners Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik. Bearbeitet und herausgegeben von A. J. Joki. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VIII. Helsinki.

Hajdú Péter 1968: Chrestomathia Samoiedica. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hakulinen, Lauri 2000: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 5. muuttamaton painos. Helsingin Yliopiston Suomen Kielen Laitos, Helsinki.
Helimski, Eugen 1997: Die matorische Sprache. Wörterverzeichnis – Grundzüge der Grammatik – Sprachgeschichte. Unter Mitarbeit von Beáta-Nagy. Studia Uralo-Altaica 41. Szeged.
Honti László 1984: Chrestomathia Ostiacica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Honti László 2010: Personae ingratissimae? A 2. személyek jelölése az uráliban. Nyelvtudományi Közlemények 107: 7–57.
Janhunen, Juha 1977: Samojedischer Wortschatz. Gemeinsamojedische Etymologien. Castrenianumin toimitteita 17. Helsinki.
Kálmán Béla 1989: Chrestomathia Vogulica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Keresztes László 1990: Chrestomathia Morduinica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Klumpp, Gerson 2002: Konverbkonstruktionen im Kamassischen. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 58. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
Korhonen, Mikko 1981: Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
Lakó György 1986: Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Lavotha Ödön 1960: Észt nyelvkönyv. Tankönyvkiadó, Budapest.
Mikola Tibor 1978: A finn nyelv áttekintése. Tankönyvkiadó, Budapest.
Rédei Károly 1978: Chrestomathia Syrjaenica. Tankönyvkiadó, Budapest.
Terescsenko, N. M. 1965: Н. М. Терещенко, Ненецко–русский словарь. Издательство Советская Энциклопедия, Москва.
Wagner-Nagy Beáta 2002: Chrestomathia Nganasanica. Studia Uralo-Altaica. Supplementum 10. Szeged.
Zaicz Gábor 2006: Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete. A magyar nyelv kézikönyvei XII. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Lautwandel verursachte Funktionsstörungen im morphologischen System der uralischen Sprachen

Die während der natürlichen Entwicklung der Sprachen erfolgenden Lautwandel – besonders das Verschwinden der Stammauslaute, die Änderungen der Konsonanten der Suffixelemente, die Verstümmelung der Kasusendungen – können fallweise solche lautliche Zusammenfälle ergeben, die das morphologische System der gegebenen Sprache verwirren, weil dadurch gleichförmige Wortelemente für die Erfüllung voneinander ganz verschiedene Funktionen in den nominalen oder verbalen Paradigmen entstehen. Vorliegende Abhandlung zählt deren Vorkommen in den verschiedenen uralischen Sprachen auf.

TAMÁS JANURIK